

[vysoká škola]

POLITICKÉ REŽIMY V DEMOKRACII

Diferenční předmět Politologie

Literatura

- Hloušek, Vít, Kopeček, Lubomír, Šedo, Jakub: *Politické systémy*. Barrister & Principal, Brno 2017
- Sartori, Giovanni: *Srovnávací ústavní inženýrství*, SLON, Praha 2001
- Klokočka, Vladimír: *Ústavní systémy evropských států*, Linde, Praha 2005

Dělba moci

- Dlouhá tradice v evropském politickém myšlení
(Aristoteles, Cicero, sv. Tomáš Akvinský, středověk, reformace, Locke...)
- Horizontální (Ch.-L. de Montesquieu)
 - *Výkonná*
 - *Zákonodárná*
 - Soudní
- Vertikální
 - Centrum
 - Územní samospráva

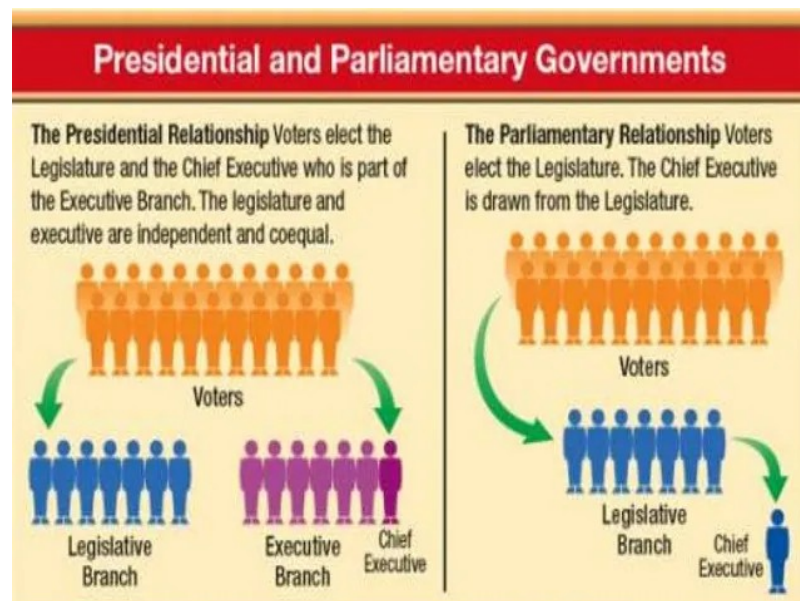
Formy vlády – dle horizontální dělby moci

Základní klasifikace

- **Prezidentský** – striktní dělba
- **Parlamentní** – pružná dělba

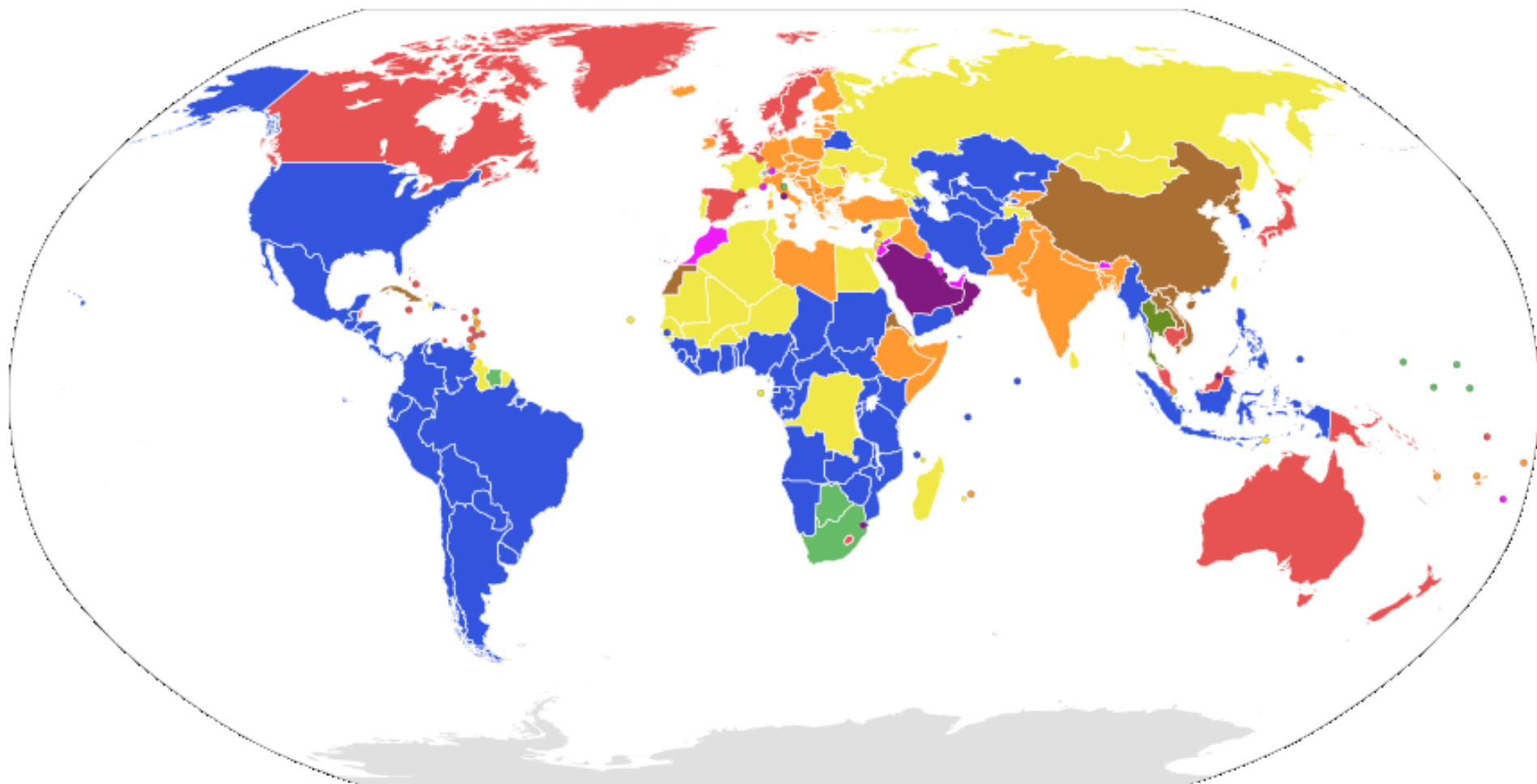
Další klasifikace, jež nejsou všeobecně přijímány

- **Poloprezidentský** – střední cesta
- **Direktoriální** – koncentrace moci

Mapa režimů ve světě

O co vlastně jde - které faktory brát v úvahu

- 1) *Ústavu* a zakotvení jednotlivých orgánů, jejich postavení, pravomocí a souvztažností s jinými orgány
- 2) *Institucionální podmínky*, především typ volebního systému
- 3) *Strukturu společnosti*
- 4) *Politickou kulturu*
- 5) *Systém politických stran*

(Duverger: „Kdo zná klasické ústavní právo a nezná roli stran, vidí současné politické režimy zkresleně; kdo zná naopak roli stran a nezná klasické ústavní právo, vidí současné politické režimy sice neúplně, ale přesně.“)

Protože...

Kromě ústavních předpokladů, volebních a stranických systémů je velice podstatnou kategorií **reálná politická moc a její dělba** (*Machiavelli, Weber, Habermas*)

→ *ne náhodou bývá moderní politická věda definována jako „**věda o politické moci**“*

osobnost / strany / zájmové skupiny
(lobby) / elity / (formální/neformální)
instituce / společnost a její vztah k
politice

[vysoká škola]

PARLAMENTARISMUS

Parlamentarismus – hlavní rysy

- **pružná dělba moci** (resp. oddělení mocí není striktní)
 - vzájemné přímé působení
 - členové vlády bývají velmi často členy parlamentu
- **svrchovanost zákonodárné moci, které je vláda odpovědná**
 - Vlády jmenovány se souhlasem parlamentu, fungují jedině s jeho podporou, parlament je může odvolat
 - „destruktivní“ hlasování o nedůvěře
 - konstruktivní hlasování o nedůvěře (SRN, Španělsko, Slovinsko, Polsko, Maďarsko)
 - odmítnutí důvěry
- **možnost exekutivy (za jistých okolností) rozpustit parlament**

Parlamentarismus – další rysy

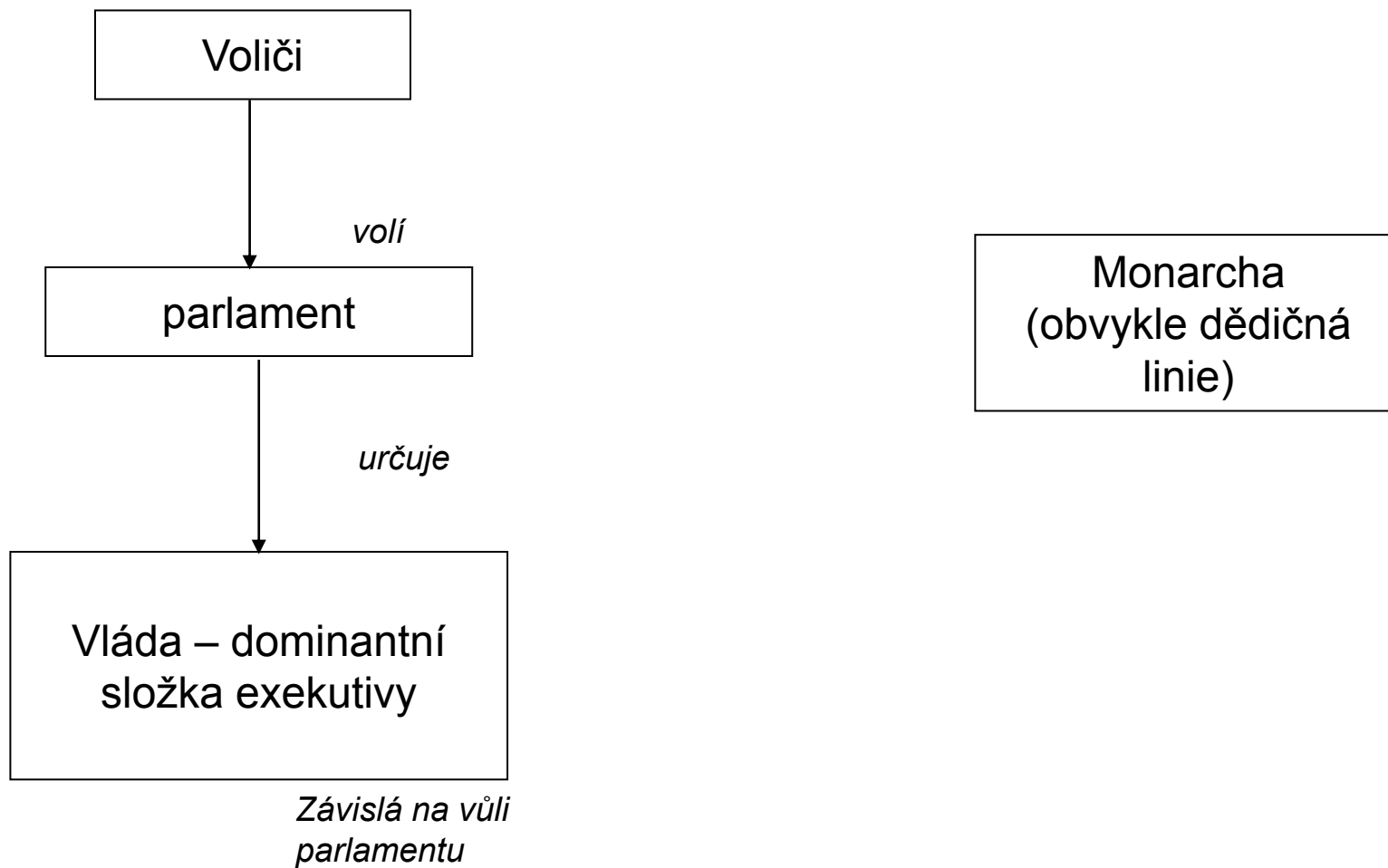
- **dualismus výkonné moci**
 - prezident/panovník vs. vláda a premiér)
- **zákonodárná iniciativa** – nejvíce v rukou vlády
- může fungovat v podmínkách
 - **monarchie** (prototypem Velká Británie)
 - **republiky** (prototypem Francouzská III.republika)
 - přímo volený prezident
 - nepřímo volený prezident

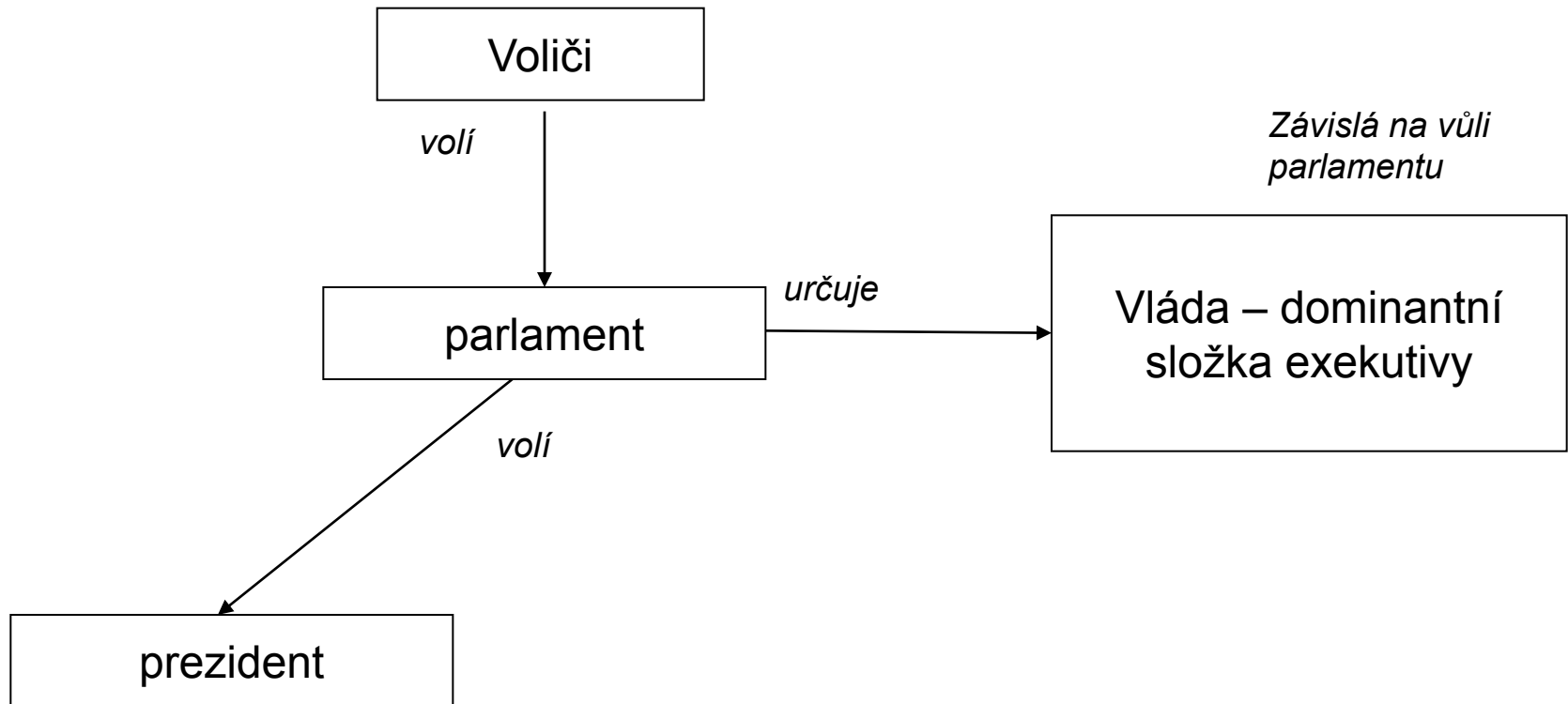
Pružná dělba moci

- Prolínání zákonodárné a výkonné moci
- Nejvíce v britském typu parlamentarismu
 - bipartismus
 - většinový volební systém
 - parlamentní volby jsou současně volbami premiéra
 - šéf vlády de facto ovládá i dolní sněmovnu (šéf vlády = předseda strany, která má v dolní sněmovně absolutní většinu křesel)
 - člen vlády musí být (až na výjimky) členem dolní sněmovny
 - Walter Bagehot – tajemství akceschopnosti britského parlamentarismu spočívá právě v tomto prolínání či spojení moci
- ČR – ústava umožňuje slučitelnost vládní a parlamentní funkce

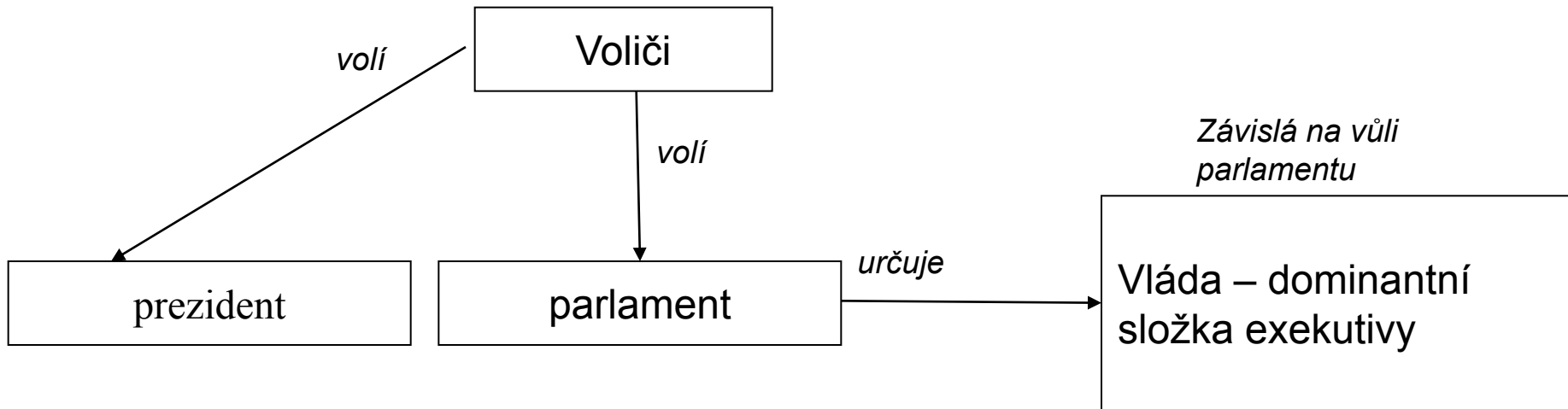
Parlamentní režim (konstituční monarchie)

Parlamentní režim (nepřímo volený prezident)

Parlamentní režim (přímo volený prezident)

Typologie parlamentarismu

(konstitucionalistický přístup - V. Klokočka)

- Model britského parlamentarismu
- Parlamentarismus v ostatních konstitučních monarchiích
- „Klasický“ republikánský parlamentarismus
- Racionalizovaný parlamentarismus
- Prezidiální parlamentarismus (odpovídá víceméně kategorii poloprezidentského režimu)

Typologie parlamentarismu (politologický přístup - G. Sartori)

- Premiérské (kabinetní, kancléřské) režimy – Velká Británie, Německo
- Parlamentarismus s převahou parlamentu – Nizozemsko, Česko
- Parlamentarismus s rozhodujícím vlivem politických stran – partitokracie (italská 1. rep.) nebo predominance jedné strany (Švédsko, Norsko, Japonsko...)

Premiéřské (kancléřské) režimy

- Vláša strany, která vyhrála volby – její lídr se automaticky stává premiéřem
- Faktory moci premiéřa
 - ústavní zvyklosti – zj. síla k rozpuřtění dolní parl. komory
 - síla a soudržnost vládní strany - obvykle absolutní většina, účinná kontrola poslanců
 - postavení lídra vítězné strany
- Slabší podoba – koaliční vlády, menší pravomoci kancléře
- Faktory moci kancléře
 - ústava – volba kancléře Bundestagem, konstruktivní vyjádření nedůvěřy (racionalizovaný parlamentarismus)
 - síla a soudržnost vládní strany
 - postavení uvnitř vlastní strany

Parlamentarismus s převahou parlamentu (čistý)

- Plná závislost vlády na parlamentu - kabinet neřídí legislativu
- Složitý postup rozpouštění parlamentu X jednoduchý způsob vyjádření nedůvěry vládě
- Zpravidla stranická fragmentace a složité koaliční vládnutí
- Moc není sjednocená, naopak je roztroušená a atomizovaná
- Nejasná odpovědnost
- Mnohdy i slabá stranická disciplína
- Nízká akceschopnost kabinetů

Parlamentarismus s převahou politických stran / strany

- Partitokracie - vláda stran
- Existence jedné silné (tzv. predominantní) strany, která má po dlouhý čas (min. tři volební období) v rukou absolutní většinu parlamentu a tudíž i ve vládě
- Dělbá moci pak neprobíhá napříč institucemi, ale napříč predominantní stranou - jejími křídly, frakcemi a osobnostmi

Postavení evropských premiérů v parlamentarismu

- *První nad nerovnými* (UK) – vůdce strany, který v podstatě nemůže být sesazen, jmenuje a mění členy vlády podle vlastního rozhodnutí – vládne svým ministrům, má nad nimi převahu
- *První mezi nerovnými* (Německo) – nemůže být sesazen prostým hlasováním parlamentu, může sesazovat ministry, ministři však jeho ne
- *První mezi rovnými* (většina kontinentálních parlamentních režimů) – stojí a padá se svými kabinetem, musí akceptovat ministry navržené stranou či koaličními partnery, malá kontrola personálního složení

Negativní parlamentarismus

- Vláda nepotřebuje aktivní podporu většiny, postačí tolerance většiny
- Vláda vládne tak dlouho, dokud jí není vyslovena nedůvěra většinou hlasů
- Platí presumpce důvěry
- Vláda s volbami nutně demisi nepodává
- Např. Švédsko, Dánsko, Rakousko, Norsko, Austrálie, Nový Zéland, Spojené Království, Nizozemsko
- Mezi jednotlivými příklady však existují jisté odlišnosti

Pozitivní parlamentarismus

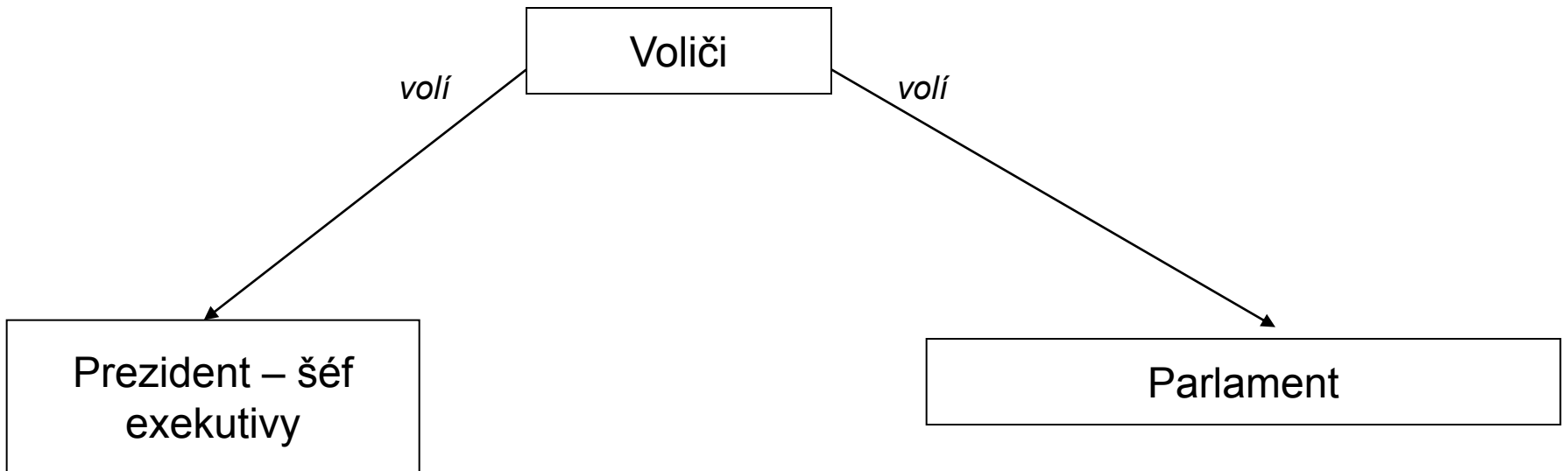
- Vláda potřebuje aktivní podporu většiny, vyjádřenou formálním hlasováním o důvěře, nebo osobě premiéra či vládním programu
- Hlasování může mít různé formy, podstata ale zůstává stejná
- Ještě zesiluje stav, kdy vládě vyjadřují důvěru obě komory parlamentu (např. Itálie)
- Vláda v souvislosti s volbami obvykle podává demisi
- Např. Česko, Řecko, Itálie, Španělsko, Německo, Bulharsko, Slovinsko, Finsko, Belgie...
- Jinou související otázkou je konstruktivní vyjádření nedůvěry (Německo, Španělsko, Maďarsko, Polsko, Izrael a Slovinsko), resp. podmínky pro vyjádření nedůvěry (charakter většiny)

[vysoká škola]

PREZIDENCIALISMUS

Prezidentský režim

Prezidentský režim – základní principy

- Striktní dělba exekutivy a legislativy
- Přímá legitimita parlamentu i prezidenta
- Přímá volba prezidenta (*!pozor však na USA!*)
- Exekutiva v rukou prezidenta
- Neodvolatelnost prezidenta
- Nerozpustitelnost parlamentu
- Přísná inkompatibilita členství v legislativě a exekutivě

Prezidentský režim – základní principy

- na rozdíl od parlamentarismu s jedním ohniskem moci v parlamentu zde najdeme konkurenci několika center moci
- striktní dělbu moci doplňuje systém „brzd a protivah“ (checks and balances)
 - prostředky vzájemného vyvažování moci, aby jedna nemohla nabýt vrchu ani zcela opanovat politická rozhodnutí
 - prezident potřebuje pro řadu svých rozhodnutí souhlas parlamentu a opačně to platí úplně stejně
 - příkladem je schvalování rozpočtu kongresem na jedné a podepisování zákonů prezidentem na druhé straně

Prezidentský režim v USA

- Zcela autonomní výkon exekutivních a legislativních funkcí
- Prezident nemá ZDI – Kongresu předkládá jen návrh rozpočtu a Zprávu o stavu unie, má však právo veta vůči zákonům přijatým Kongresem
- Executive orders
- Silná pozice Nejvyššího soudu
- Federalismus

Prezidentský režim v USA – předpoklady úspěchu

- Specifická politická kultura – přistěhovalecká země, mísení kultur – pluralismus
- Silný individualismus
- Politické stranictví – dvě strany volebního typu - velmi pružné, nedisciplinované
- Mnoho center moci v důsledku federalismu a silného soudnictví (zj. Nejvyšší soudu) brání zneužití pravomocí

Prezidentský režim v Latinské Americe...

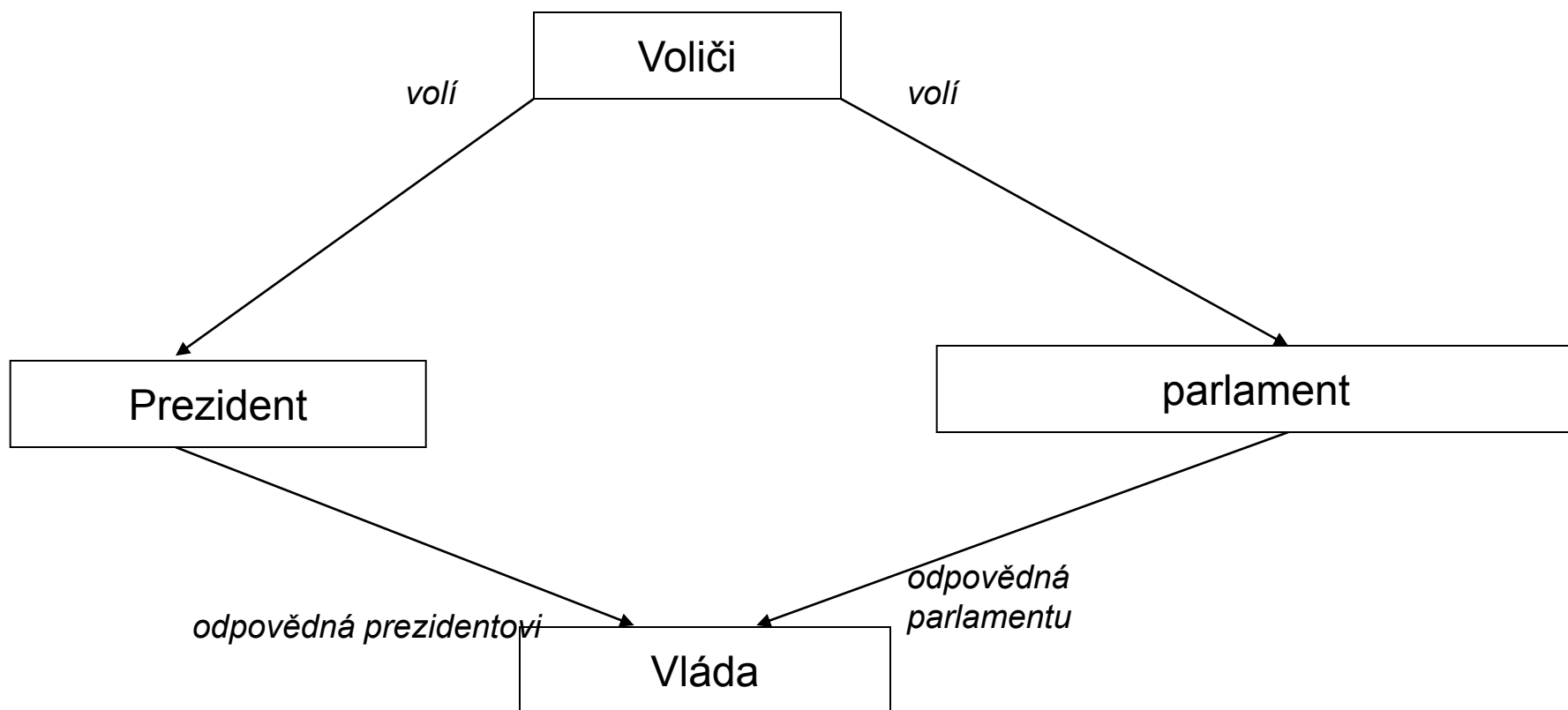
- Právý opak americké politické kultury
 - Autoritářství
 - Silná pozice armády
 - Národnostní a náboženské konflikty
- Silný kolektivismus
- Politické stranictví – mnoho nestabilních, ale dosti soudržných stran
- Velký sklon k zablokování systému – výsledkem je pak často vojenský puč

[vysoká škola]

POLOPREZIDENCIALISMUS

Poloprezidentský režim

Základní principy

- Moc je oddělená striktněji než v parlamentarismu, ale méně striktně než v prezidentském režimu
- Přímo legitimitou disponuje jak parlament, tak i přímo volený prezident
- Hlava státu (prezident) je volena všelidovou volbou na pevně stanovené funkční období
- Prezident má své specifické sféry vlivu a specifické pravomoci (typicky v oblasti zahraniční politiky, branných otázkách, lidová hlasování...)
- Prezident je obvykle lídrem politické strany (hnutí, bloku), zatímco premiér je obvykle „úředník“

Duální exekutiva

- Exekutiva má dvě hlavy
 - Prezidenta nezávislého na parlamentu - není oprávněn vládnout sám či přímo; jeho vůle musí být tlumočena vládou a přes její rozhodnutí
 - Premiéra (+ kabinet) závislého na parlamentu, avšak nezávislého na prezidentovi
 - Duální struktura autority umožňuje různé vyvažování a přesuny mocenské převahy v rámci exekutivy
- Klíčový je právě vztah mezi prezidentem a premiérem v rovině stranické příslušnosti a pozice
 - *Období souhlasných většin*
 - *Období nesouhlasných většin (kohabitace)*

Poloprezidentský režim ve Francii

- gen. de Gaulle – režim V. republiky – tradice bonapartismu
- Přímou volený prezident – dvoukolový volební systém
- Vláda odpovědná Národnímu shromáždění – volenému dvoukolovým většinovým systémem – při formování vlády aktivní role prezidenta
- Prezident má právo vyhlásit referendum
- Ve Francii se u moci střídají dva pevné stranické bloky: levice vedená socialisty a pravice vedená neogaullisty
 - ❖ *Tři případy kohabitace: 2x Mitterand, 1x Chirac*
 - ❖ *Aktuální vývoj*
 - ❖ *Ústavní změny*

Další poloprezidentské režimy

- Tzv. Výmarské Německo
- Finsko (do ústavních změn v r. 2000)
- Portugalsko
- Polsko (podle tzv. malé ústavy 1992-97)
- Island
- Litva
- Rumunsko
- Rusko (hybridní demokracie)
- Ukrajina
- Alžírsko
- Tunisko

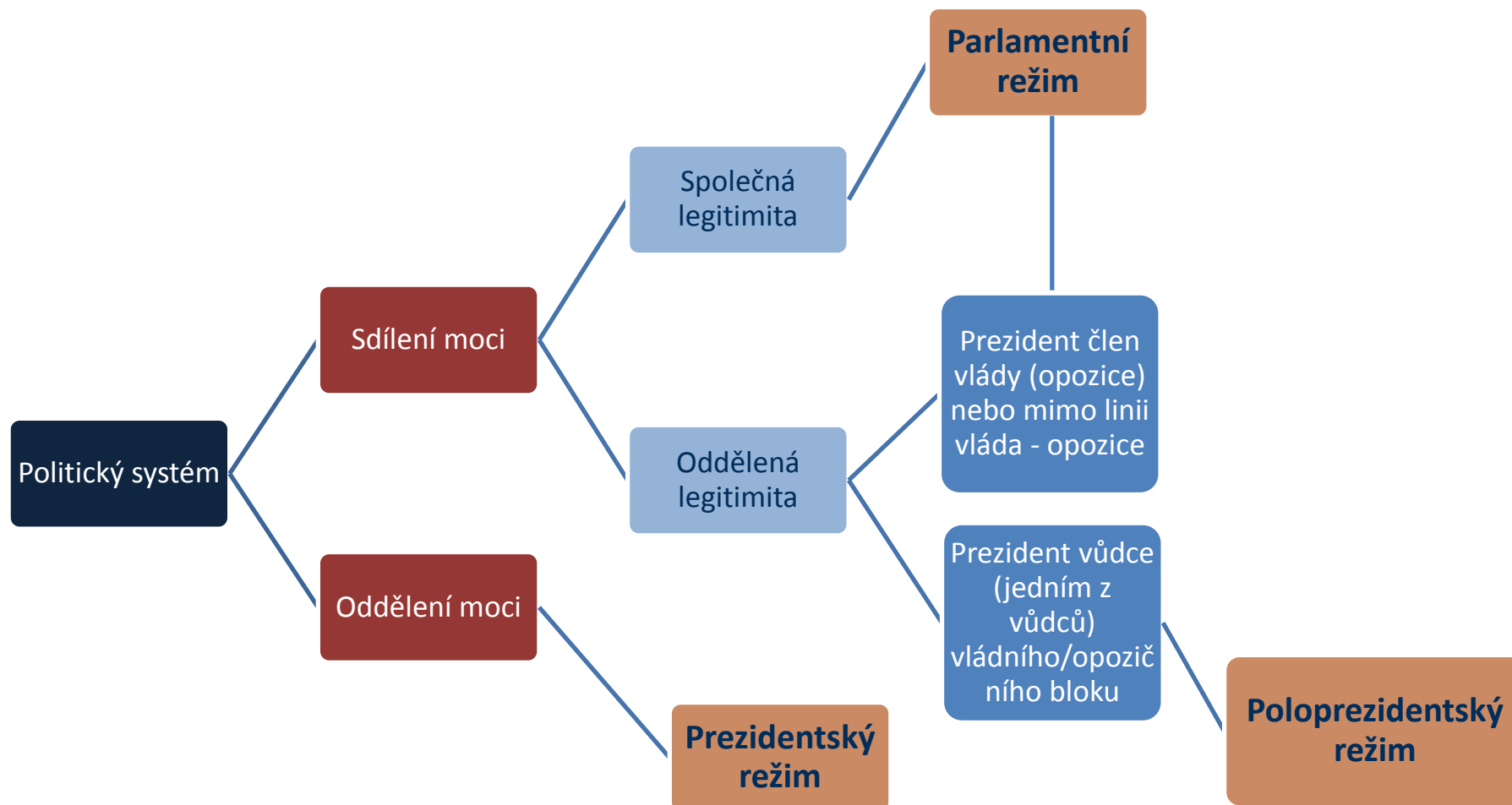
[vysoká škola]

SHRNUTÍ A SROVNÁNÍ

Srovnání režimů

	parlamentní	poloprezidentský	prezidentský
Možnost odvolat exekutivu	Ano	Ano	Ne
Rozpustitelnost parlamentu	Ano	Ano	Ne
Exekutiva de facto řídí legislativu	(Ano)	(Ano)	Ne
Zákonodárná iniciativa exekutivy	Ano	Ano	Ne
Právo veta ze strany exekutivy	Ano (slabé)	Ano (slabé)	Ano (silné)
Kdo stojí v čele exekutivy	Premiér	Premiér a/nebo prezident	Prezident
Volba hlavy státu	Není nebo obvykle nepřímá	Přímá	(přímá)
Specifické pravomoci hlavy státu	Ne	Ano	(ano)
Inkompatibilita exek. a legisl. funkcí	Ne	Ne	Ano

Klasifikace s důrazem na postavení hlavy státu (Cheibub + Hloušek-Kopeček-Šedo)

Diskutabilní momenty a faktory

- Jsou poloprezidentský režim a direktoriální režim podskupinami nebo specifickými typy?
- Přímá volba hlavy státu jako klasifikační faktor?
- Formální a faktická podoba výkonu moci
- Otázka využívání pravomocí v praxi
- Úloha dalších ústavních institucí – ústavní soud, centrální banka, druhá komora parlamentu a její charakter, pravomoci a síla
- Územní členění státu a role samosprávy

[vysoká škola]

ŠVÝCARSKO - REŽIM *SUI GENERIS*

Direktoriální režim ve Švýcarsku

- koncentrace moci v rukou parlamentu – odtud jiné názvy - systém vlády shromáždění /konventu)
- členové vlády jsou jednotlivě voleni oběma komorami parlamentu
- vláda je po svém zvolení prakticky nesesaditelná
- exekutiva ale nemůže parlament rozpustit
- prezident – velmi slabý
 - volen parlamentem z členů vlády na 1 rok, předseda vládě